

SZÜCS KINGA

AMIT A NÖVÉNYEKTŐL TANULHATUNK – A NÖVÉNYI LÉTFORMA ÉS TAPASZTALATI VILÁGUNK

„Ha létezik a felvilágosodásnak egy más fajtája, egy olyan ébredés, amely képes az emberiséggel majdhogynem egyidős, halálós irányt megváltoztatni, és képes visszavezetni bennünket ahhoz a kis híján elpusztított világhoz, amelytől oktalan módon a lehető legnagyobb mértékben eloldoztuk magunkat, az növényi ébredés lesz.”

LUCE IRIGARAY – MICHAEL MARDER: THROUGH VEGETALBEING: TWO PHILOSOPHICAL PERSPECTIVES

■ A városi ember létének mindennapjai olyan térben telnek, amelyből a nem emberi élőlények többsége kiszorul. Ez a tendencia a jó szándékú törekvések kézzel fogható sokasodása ellenére sem látszik visszafordulni – az egykor saját területükön honos növények és állatok nyom és emlékezet nélkül tűnnek el az emberi tevékenység következtében. Nem csupán a háborítatlan vadon számolódott fel szinte teljesen, de az ember keze nyomát viselő természeti környezet élhető tere is folyamatosan zsugorodik.

Városlakóként mindez általában fel sem tűnik – az egymást érő élmények és leküzdendő nehézségek sokasága közepette képesek vagyunk elfeledkezni arról is, hogy fák nélkül a szobában sem tudnánk lélegzethez jutni. A végtelen tágasság érzetét felszámoltuk: ha kirándulni megyünk, legfeljebb ritkulnak az ember okozta tájsebek, érintetlennek tűnő látvánnyal alig-alig találkozunk. A vízfelületeken műanyag szemét úszik, a tengerparti sétány felett drón zümmög.

...végig kell gondolnunk, milyen konzekvenciákat hordozhat a növényi lét újraértékelése elsődleges szövegeink interpretációjára, hittételeink értelmezésére és élő hitünkre nézve.

Aki előremenekül, az saját eszközeivel igyekszik valamit visszapótolni a természetből, és saját kert művelésébe fog. A szobában, az erkélyen, az udvaron, a közösségi kertben – a városban is megteremthető mikrovilágokban. Ezekben a helyeken újra tapasztalható közelségbe kerül a természet, a megzabolázott, kerítések és korlátok közé terelt életerő. A felfoghatatlan mértékű összetettségből fakadó bizonytalanságerzet, az ismeretlen kiszámíthatatlan veszélyei itt nem (vagy csak csekély mértékben) fenyegetnek – a kert elzárt, fallal (kővel, dróttal, sövényvel) körbekerített, zárt egység. A veszélyekkel teli világ odakint marad. Ami belül van, az a tulajdonunk, ami kívül esik, azért nem tartozunk felelősséggel. A világ végtelenségéből kihásított kert egyszersmind kísérleti terep. Itt a természet másolása és tökéletesítése folyik. A megfigyelés, a próbálkozás, a tudásátadás helyszíne. A kert az újra és újra helyreállított paradicsom, az újra és újra helyreállított béke, boldogság és kiteljesedés.

A szenvedélyes hobbikertész előbb-utóbb azon kapja magát, hogy beszélget a növényeivel. Ez a párbeszéd olyanok közt zajlik, akik nem ismerik egymás nyelvét, valami közös azonban mégiscsak van bennük, másképp nem jönne létre és nem maradna fenn ez a kapcsolat. Gondolhatnánk, hogy ez a viszony egyoldalú: az ember saját jól-rosszul felfogott önértelmzését vetíti ki a növényre, ám ennél valószínűleg többről van szó. A növény valóban reagál, részben az ember számára is megfejthető jeleket bocsát ki, virul vagy konyul, gyarapszik vagy növekedésében stagnál, mozog, illatozik, és mindenekelőtt kézzelfoghatóan és látható módon él. (Hogy a hétköznapi kertész által megfigyelt jelenségek a növény környezetével folytatott kommunikációjának az újabb botanikai felfedezések szerint csak apró töredékét teszik ki, mit sem von le ezek fontosságából.) A kertész a kölcsönkapott növényi életről gondoskodik, gondoskodása közben megfigyeli a növényt, érzékeli a felhívásokat és a válaszokat, és megpróbálja a maga nyelvén rendszerezni azokat. Az ember és növény közt megvalósuló, nemzedékeken átívelő kommunikáció feltételezésén alapul az az elmélet is, hogy a mai ember közvetlen közelében élő növények evolúciójában döntő szerepet játszott a párbeszéd: az emberrel való kommunikációban részt venni kész fajok a kertész gondoskodása révén versenyelőnyre tettek szert, az emberi támogatás jelentőségét felismerve és kihasználva lettek erős túlélővé: mai kultúrnövényeinkké.¹

Ez az elgondolás kritikusan szemlélve persze szintén nem más, mint projekción alapuló okoskodás, amely csak az ember nyelviségben artikulálódó gondolkodásmódjában értelmezhető. A kortárs filozófia egyik különös, a növényi létezéssel foglalkozó irányzata többek közt arra keres válaszokat, hogy vajon létezhet-e mégis valamilyen más vagy másképp hangolt eljárás, amellyel közelebb kerülünk a növények nyelven túli valóságához, és vajon hozzásegíthet-e mindez környezetünkhöz fűződő, súlyosbodó problémákkal terhelt viszonyunk újrágondolásához és átformálásához. A filozófiai diskurzusban feltett kérdések ugyanakkor a teológiai gondolkodás számára is előbb-utóbb megkerülhetlenné válnak: végig kell gondolnunk, milyen konzekvenciákat hordozhat a növényi lét újraértékelése elsődleges szövegeink interpretációjára, hittételeink értelmezésére és élő hitünkre nézve.

Növények a kortárs filozófiában

■ Mindehhez először is érdemes szemügyre venni, milyen fogalmakkal dolgozik a növényekkel foglalkozó filozófia. Napjaink egyik legátfogóbb növényfilozó-

fiai alapvetése, Michael Marder *Plant-Thinking: A Philosophy of Vegetal Life* című munkája² abból indul ki, hogy a növényi lét és maguk a növények sokkal fontosabb szerepet játszanak gondolkodásunkban, személyiségünk formálódásában és életnarratíváinkban, mint amennyire az tudatosul. A nyugati filozófiai hagyomány hosszú évszázadok során csekély figyelmet szentelt a nem emberi létezőknek. Az 1980-as években kezdődő filozófiai, társadalomtudományi és irodalomtudományi szemléletváltás, az ún. „animal turn” erre a hiányra reflektál – Marder szerint azonban nem megy elég messzire.³ A növények viselkedésére irányuló újabb botanikai megfigyelések értékelésével a növényi lét, a „növényi gondolkodás” tanulmányozása új horizontot nyithat az elméleti filozófiában és az etikában egyaránt.

A növények, állatok és emberek közös, alapvető tulajdonsága a növekedés – ez a kategória lenne a későbbiekben kidolgozandó növényi etika alapja is (az állati etikákban ez a hivatkozási pont általában a fájdalom/örömréztet képessége). Ahhoz, hogy a „növekedés” (*growth*, *Gedeihen*) fogalmát a növényekkel kapcsolatos viselkedésünkre vonatkoztatva használni tudjuk, mindenekelőtt pontosan meg kell határoznunk a jelentését. Angela Kallhoff a növényi etika vezérlő elveit összefoglaló disszertációjában abból indul ki, hogy a növekedés a növény jólétét kifejező alapfogalom.⁴ Fontos jellemzője, hogy nem pillanatnyi állapotot jelöl (mint az emberi vagy állati jólét), hanem egy hosszabb időbeli folyamatot. A növény fejlődése, a magban rejlő lehetőségek kibontakozása az időben valósul meg. Marder a növények időhöz való viszonyának három különböző értelmezési lehetőségét írja le, az egyik a növények évszakok által meghatározott heterotemporalitása, a másik a növekedés végtelen időbelisége, a harmadik a növényi fejlődés ciklikussága.⁵ Mindhárom időbeliség eltér emberi időtapasztalattól, ezért ahhoz, hogy jobban értsük, miben is rejlik a jó növényi élet, oda kell figyelniük a növények saját, az emberi időtapasztalattal nem egybevágó idejére. (A növények fejlődésének manipulációja, legyen szó meglegházi növénytermesztésről vagy genetikai beavatkozásokról, ebbe a másfajta időbeliségbe avatkozik bele meglehetősen erőszakos módon.)

A növényi lét fontos jellegzetessége továbbá, hogy a környezettel folytatott folyamatos anyagcsere révén a növekedés nem merül ki egyszerűen a növény genetikai lehetőségeinek zavartalan megvalósulásában; a jólét a környezethez való folyamatos alkalmazkodásban, a környezettel folytatott állandó kommunikációban nyer értelmet. Ennek a kommunikációnak az egyik eleme a külvilág által kiváltott stressz. A túlzott mértékű stressz a növény pusztulásához vezet, másfelől ugyanakkor szükség van rá a növény ellenálló képességének kifejlődéséhez. A növekedés ebben a tekintetben tehát a növényi egyed fajspecifikus életciklusának kiteljesedése egy stresszszegény környezetben.⁶

Ahogy említettük, a növény folyamatos párbeszédben áll környezetével. A növényi kommunikáció kutatása hatalmas léptekkel haladt előre az elmúlt száz évtizedben, számos, eddig nem ismert, a növényekről alkotott képünket alapvetően átrajzoló viselkedésformára derült fény. A növények fajközi kommunikációja ezek között is kitüntetett terület.⁷ Erre a párbeszédre jellemző, hogy nem feltétele az egy fajhoz tartozás, de talán ennél is fontosabb, hogy úgy tűnik, az egyes növények által kibocsátott jelzések nem felétlenül és nem közvetlenül a jel kibocsátójának érdekeit szolgálják. A levegőben és a földben átadott jelzések rendszerint a befogadó ellenálló képességét növelik, a kibocsátónak nem származik belőle látható előnye. Úgy látszik, léteznek egyirányú jelrendszerek,

amelyeket nem magyarázhatunk egyszerűen evolúciós érvekkel. Továbbá a növényi kommunikáció legtöbbször nem diadikus struktúrákban közvetített direkt jelekben valósul meg, a mechanizmusok zömében jelen van egy harmadik vagy negyedik szereplő is.

A növényi létfolyamatokat vizsgáló cikkében Karen Houle arra a következtetésre jut, hogy a növény telosza vagy „önmegvalósítása” nem szigorúan individuális, nem is fajspecifikus, hanem egyfajta „radikális közösségben” jön létre, a történések sokaságának harmonizálására való változékony és sokoldalú készségben. A növények legnagyobb képessége, hogy komplex módon élnek együtt a világgal, egyfajta eredeti társaságban. A növényi lét alapegysége nem az individuum, nem is a diád, hanem az „összegyülekezés” (*assemblage*).⁸ E társaságnak alapeleme nem a tulajdonlás, hanem a (feltételekhez nem kötött) megosztás.

Nem kizárt, hogy a növényi létforma itt felsorolt, néhány újonnan felfedezett vagy új szemszögből tárgyalt jellegzetessége korszakos jelentőséggel bírhat a hagyományos nyugati metafizikai gondolkodás hierarchikus-dualista szemléletének dekonstrukciójában, illetve egy új, a földi létezés többdimenziós és több nézőpontú szemléletén alapuló etika kialakításában. Ez az új közelítés magától értetődően hatással van/lesz a keresztény ön- és viláértelmezés teológiai hagyományának szükségszerű átalakulására is.

Növényi lét a bibliai szövegekben

■ A továbbiakban néhány olyan bibliai motívumra szeretnénk felhívni a figyelmet, amely részint valamiféle (nem okvetlenül reflektált) tudást hordoz a növényi létfolyamatokkal kapcsolatban, részint pedig hozzásegíthet, hogy vizsgálatuk révén a teológiai gondolkodás közelebb kerüljön a nem hierarchikus-dualista, a növényi létmódokra is reflektáló komplex természet- és világszemlélethez.

Noha a bibliai monoteizmus egyik jellegzetes tulajdonsága az absztrakcióra való erős törekvés, a bibliai szövegek fontos, a természet közvetlen megtapasztalásán alapuló belátást tematizálnak a növényi létformával kapcsolatban is. Nem lehet mellékes továbbá, hogy a növényi metaforák nem korlátozódnak az emberi viselkedésre, hanem a legfontosabb, központi vallási elképzelések (Isten, Messiás, kiválasztott nép, ígéret földje stb.) kézzelfoghatóvá tételében, plasztikus ábrázolásában is jelentős szerepet kapnak.

Az első teremtéstörténetben a növények teremtésének napja a folyamat első csúcspontja. Ezen az egy napon több dolog is történik (ebben a tekintetben csak a hatodik nap, a földi állatok, az ember teremtése hasonló), Isten elválasztja az ég alatti vizeket és a szárazföldet, majd ugyanezen a napon megteremti az első élőlényeket, a maghozó füveket és a gyümölcsfákat. Ez a teremtés közvetett: Isten a földnek parancsolja meg, hogy növesszen növényeket. A földből kibújó növények – ellentétben az összes többi élőlényvel – nem kapnak külön áldást, ugyanakkor Isten a maguk külön jogán jónak látja őket (az emberre csak mint minden élő békés közösségének részeként vonatkozik ez a megállapítás). Az ember teremtésekor kapott uralkodási mandátum kifejezetten az állatokra (a mozgó lényekre) vonatkozik („Uralkodjatok az tenger halain, az ég madarain és a földön mozgó minden élőlényen!” Gen 1,28). A növényekkel való viszonyra ez nem áll, a növényeket (mégpedig kizárólag a maghozó növényeket) eledelül bocsátja Isten az ember rendelkezésére. A többi zöld növénynek az állatok eledel-

léül kell szolgálnia. A teremtés tehát az étkezési rend meghatározásának aktusával zárul: a teremtmények sokasága együtt eszik, az ember és az állat ugyanannál az „asztalnál” foglal helyet, együtt fogyasztják el, amit a növények nagylelkűen felkínálnak. Isten ennek a sokszínű, többszereplős „teremtési bankettnek” a láttán fejezi ki minden korábbinál teljesebb megelégedését („látta, hogy minden, amit alkotott, igen jó”, Gen 1,30) a hatodik nap teremtményeit illetően.

A Gen 2-ben megjelenő Éden az Isten által teremtett kert – nem maga a mindenség, hanem a mindenség kicsinyített és idealizált mása. Ez a kert a Biblia korabeli izraeli kertek eszményképe – az elbeszélés Izrael földjének megteremtésén keresztül szemlélteti a világ teremtését.⁹ Ebben a teremtéstörténetben nem csupán a perspektíva más, a teremtés sorrendje sem egyezik meg a Gen 1-ből ismertekkel. Hangsúlyos, hogy az ember teremtése előtt a földön nem volt növényi élet, mert az Úr nem bocsátott vizet a földre. Csak közvetlenül az ember megteremtése előtt teszi alkalmassá Isten a termőföldet feladat betöltésére, és csak az ember megformálása és életre keltése után kerül sor a kert létrehozására. Ádám ennek a mikrokozmosznak lehet a kertésze, ennek művelését és őrzését kapja kitüntető (királyi) feladatául. Az isteni tilalom megszegésével az embernek el kell hagynia a kertet, munkája ezentúl a föld fáradságos és túlnyomórészt hiábavaló sanyargatásában merül ki, a kölcsönös gyengéd gondoskodást (a kertész öntöz, a növény élhető környezetet teremt, tápláló gyümölcsöt hoz) a terméssel való elkeseredett küzdelem váltja fel. Az együttélést, a képességek különbözőségéből eredően különböző módon megszerezhető javak cseréjét az örömtelen haszonhajtás, a kölcsönösség szempontjait messzemenően nélkülöző tárgyiasítás váltja fel.

Az Édenkert a békés sokféleség helyszíne, a benne lévő növények közt mindnek van jelentősége, szerepe, önértéke, valamilyen jó tulajdonsága (van, amelyik táplálékot nyújt, van, amelyik megfelelő klímát teremt, esetleg esztétikai élménnyel ajándékoz meg, vagy csak egyszerűen továbbadja, továbbviszi az életet).¹⁰ A bűnbeesés is szorosan kapcsolódik a növényvilághoz – a jó és a rossz tudásának fája olyan gyümölcsöt terem, amely az ember számára mérgező (halált hoz). A tiltás nem csupán az emberi tevékenység hatókörének végességére hívja fel a figyelmet, hanem egyszersmind védelmezi is az embert. A veszélyforrás nem a kert határain túl helyezkedik el, hanem a kert szíve közepén, ez az egy fa arra emlékeztet, hogy az ember nem fogyaszthat el mindent korlátlanul és büntetlenül. A bűnbeesés azonban felszámolja a békés sokféleséget, a mezőgazdasági módszerekkel megművelt föld szükségképpen monokultúra, az egyféle (vagy csekély számú) haszonnövény mellett minden egyéb értéktelen, a termést kedvezőtlenül befolyásoló, irtandó gyommá minősül. A gyom, a gaz: ellenség, életfenntartó törekvései nem az ember gyarapodását szolgálják, értékük hagyományos emberi értékmérő rendszereink eszközeivel nem írható le, nem értelmezhető. A haszonelvű gondolkodás osztályoz, megkülönbözteti a hasznos és haszontalan, a jó és a rossz növényeket. Emberi indulatokkal és szándékokkal ruházza fel őket, létüket az emberi viselkedésre jellemző kategóriákkal igyekszik elgondolhatóvá tenni.

Jellegetes bibliai leképeződése ennek az antropomorfizáló megközelítésnek a fák királyválasztásának története, a bölcs, mértéktartó gyümölcstermő fákkal szemben hatalomra törő jelentéktelen, ám annál nagyravágyóbb túskebor meseje a Bírák könyvében. A Bibliában előforduló fák, különösen is a cédrus, a fügefa, valamint a szőlőtőke egyrészt mindig hordoznak valamit az édenkertbeli

életfa, valamint az ókori Keleten általánosan ismert világfa tulajdonságaiból, ugyanakkor elsősorban a király, a királyság jelképei. Több bibliai szakaszban is találkozunk a király(ság) és a fa metaforikus megfeleltetésével (Zsolt 80,9–11, Ez 17,22–24, Ez 19,10–11, Ez 31,1–9, Dán 4,7–9).¹¹ A Bírak könyvében leírt példázat ezekkel szemben a királyság intézményének megsemmisítő kritikája,¹² ezért is rendkívül érdekes a növények szerepe a szövegben. A figyelemfelkeltés elsődleges és roppant hatásos eszköze a tapasztalattal szemben kijátszott alapszituáció. A fák királyt akarnak, noha a növények világa nem hierarchikusan szerveződik, így a státuszkülönbségekből fakadó konfliktusok sem jellemzik. Ez a feszültség az egész történetet áthatja: az olvasó tudván tudja, hogy a növények nem mozognak, nem használnak emberi nyelvet, és életüket nem emberi törvények rendezik, a fák itt mégis helyet változtatnak (elmennek, hogy királyt válasszanak), beszélnek, és az életüket felülről szervező intézményrendszerre áhítoznak. Nem valódi lényegükből táplálkozó törekvésük eleve megszégyenítő kudarcra van ítélve (az alkalmatlan önjelölt király és a teljes pusztulás közt választhatnak).

Egészen más típusú növényábrázolást láthatunk az Énekek énekében. A szerelmes költeményekben szinte minden versben a növény- és állatvilágból kölcsönzött metaforákra bukkanunk. Ezek egyrészt a szerelmesek vagy a szerelmesek egyes testrészeinek leírására szolgálnak, máskor csendes tanúi a szerelmi beteljesülésnek. A kint és a bent szembeállítása fontos eszköze a könyvnek, ebben az értelemben a kert is kettős jelentést hordoz, egyszerre kint (ahol a természet szépségei a maguk teljességében átélhetővé válnak), s egyszerre bent (ahol csak a szerelmeseknek jut hely, illetve a kert a szerelmes maga, egyfajta belső Éden). Az Énekek éneke kertjében fűszernövények, illatszerek, virágok, gyümölcsfák és díszfák növekednek. A háttérben jelen van ugyan az erdő, a lilium tövisek közül bújjik elő, és vadvirágokkal is találkozunk, mégis a helyszín elsődlegesen kultúrtáj. Ez a luxuskert nem a napi megélhetést szolgálja, hanem az alapvető szükségletek kielégítésén jóval túlmenően számolatlan gyönyörűséggel halmaz el. A növények esztétikai minősége legalább annyira hangsúlyos elem, mint a gyümölcsök elfogyasztásából fakadó fizikai élvezet. Az Énekek éneke szereplői úgy lakják be ezt a kertet, hogy nem kell megdolgozniuk az őket körülvevő ajándékokért, és nem kell tartaniuk semmiféle tilalomtól, illetve a tilalom megszegésének következményeitől.¹³ A megváltó szerelemben, akárcsak a növényvilágban, folyamatos és magától való a növekedés, a megosztás alapja nem a csere, a fogyasztás mértékét nem a felhalmozás vágya, hanem a természetes létszükséglet szabja meg. A szerelmesek úgy élnek a külső és belső kert végtelen gazdagságában, hogy közben nem akarják birtokolni vagy saját érdekeiknek megfelelően átalakítani azt.

Fontos ószövetségi elem, hogy a kert számos prófétai szövegben az üdvtörténet végállomásaként jelenik meg. A nagy pusztulást követő helyreállítás hangsúlyos része a kert újraplantálása. Ezek az igehelyek kivétel nélkül gyümölcsfák képeivel élnek, nem szépségük, hanem hasznosságuk a vallási vonatkoztatási pont, a gyümölcs Isten áldását jelképezi.¹⁴ A fügefája és szőlőtőkéje árnyékában ülő ember az Isten által megteremtett eljövendő béke jellegzetes képe (2Kir 18,31–32, Ézs 36,16–17, Mik 4,4, Zak 3,10). Hóseás és Ámós jóvendőlése tovább árnyalja a képet, Isten kertészként ülteti el a népet Izrael földjébe, ahol gyökeret verhet, virágozhat, gyümölcsöt hozhat. Isten maga lesz az őt tápláló harmat, és senki sem tépheti ki őt többé a földjéből (Hós 14,5–9, Ám 9,14–15).

Az Újszövetség az Ószövetséggel ellentétben viszonylag szűkszavú a természeti környezettel kapcsolatban. A szövegek fókuszpontja Isten országának közeledte, a teremtés betetőzése, az új ég és új föld megalkotása. A teremtés és az üdvösség szinte kizárólag egymásra vonatkoztatva értelmeződik. Noha explicit módon nem jelennek meg az új teremtés képeiben a nem emberi létezők (sajátos kivételt e tekintetben csak a Jelenések könyve képez),¹⁵ az újszövetségi szöveghelyek – a keresztény megváltásértelmezés szélsőségesen antropocentrikus hagyományai ellenére – nem adnak semmiféle jogos alapot arra, hogy a teremtett világ emberen kívül eső része ne lenne, ne lehetne egyenrangú részese az új teremtés teljességének, szépségének és igazságosságának.

Az alapvető eszkatológiai gondolkodást sajátosan és lényegi módon meghatározó irányultság ellenére is találunk azonban néhány keresztény vallási alapmetaforát az Újszövetségben, amelynek köze van a növényvilághoz. Ha elfogadjuk, hogy ezek az alapmetaforák rajzolják meg minden egyes vallás élet- és világértelmezésének sajátos arculatát,¹⁶ a jézusi példázatokban szereplő növények szerepe nem becsülhető alá a keresztény etikai, eszkatológiai és ekkleziológiai képzetek későbbi fejlődésében.

Az újszövetségi képhasználatban csaknem harminc különféle növény jelenik meg, gyümölcsfák, gabona- és fűfélék, vadon élő növények (tüskebokorfélék, nád, szántóföldi gyomok és vadvirágok), valamint fűszernövények.¹⁷ Ezek két fő képcsoportba rendeződnek, egyrészt a fa és gyümölcs képei köré, másrészt a vetés-növekedés, illetve aratás képei köré.¹⁸ A fa-gyümölcs képcsoport elemei túlnyomórészt a szinoptikus evangéliumokban fordulnak elő,¹⁹ a levelekben összesen négy alkalommal találkozunk velük.²⁰ A metaforikus használat részben a fa gyümölcsöshözó képességének meglétén vagy hiányán, részben a fákkal kapcsolatban megfigyelt természeti jelenségeken alapszik (minden fa a saját fajtájának megfelelő gyümölcsöt terem, a levelek zsendülése a tavasz közeledtét jelzi). A fa-gyümölcs metaforák a közelgő ítéletnek, illetve Isten országának különböző vetületeit jelenítik meg. Az ítéletre, a hívők közösségének növekedésére, illetve a feltámadásra vonatkozó vetéssel, növekedéssel és aratással kapcsolatos képek szintén előfordulnak az evangéliumokban,²¹ használatuk azonban a levelekben válik igazán hangsúlyossá.²² Az összehasonlításból jól kirajzolódik, hogy a jézusi példázatok elsődlegesen olyan természeti képekből indulnak ki, amelyek érzékenyek a növények önálló, más létezőktől jellegzetesen különböző létformáját illetően – valamilyen formában utalnak a növények emberi időbeliségétől különböző időbeliségre, az életszakaszok ciklikus ismétlődésére, a különböző, fajtára jellemző növekedési módokra vagy éppen az elmúlás és újjászületés növényi periódusára. A hellenista városias kultúra közegében fogant levelek e tekintetben már sokkal kevesebb közvetlen tapasztalatról tanúskodnak, a növények elsődlegesen az agrárgazdaság eszközei, mindenekelőtt pedig az ember által irányított és uralt termelékenység arctalan (egyedi és fajtaspecifikus jellegzetességeiktől megfosztott) kiszolgálói.

Ez az attitűd mai napig mélyen áthatja a keresztény vallásosságot – a növények léte az ember által vezérelt módon áll az ember szolgálatában. A bibliai szövegek ősi időkre visszanyúló tudását és a tudományos kutatások legújabb felismeréseit alapul véve mégis érdemes ezt a helytelenül rögzült látásmódot a lehető legtöbb szempontból elemezni és újraértelmezni. A növények sajátos létmódjának beható megismerésére ugyanakkor nem elegendő csupán a hagyományban megmerevedett struktúrák lebontásának elméleti eszközeként tekinte-

ni. A mindennapi életgyakorlatban is közelebb kerülni hozzájuk, hogy ma ismert, nem emberi teremtményekkel közösen lakott, sokszínű világunk (legalább nyomokban) az utánunk jövők számára is megtapasztalható maradjon.

■ JEGYZETEK

1. Lásd elsősorban Michael Pollan: *The Botany of Desire: A Plants-Eye View of the World*. Random House, 2001.
2. Columbia University Press, New York, 2013.
3. Más megközelítésben az állati lét nagyon is hangsúlyos részét képezi a nyugati filozófiai hagyománynak, mégpedig elsősorban az ember és állat alapvető különbözőségének szüntelen tematizálása révén. Vö. Karen L. F. Houle: *Animal, Vegetable, Mineral: Ethics as Extension or Becoming? The Case of Becoming-Plant*. Journal for Critical Animal Studies 2011. Vol. IX Issue 1–2. 2011.
4. Angela Kallhoff: *Prinzipien der Pflanzenethik. Die Bewertung pflanzlichen Lebens in Biologie und Philosophie*. Campus Verlag, Frankfurt/New York, 2002. (A megfelelő terminológia kialakítása során nem mellékes szempont, hogy a német „Gedeihen” jelentésében kimondottan pozitív értékeket hordoz, míg az angol „growth” vagy a magyar „növekedés” a semleges jelentésű, az ökológiai krízis tudatosulása óta negatív szövegkörnyezetben is gyakran használatos „Wachstum”-nak felel meg inkább.)
5. Michael Marder *Plant-Thinking: A Philosophy of Vegetal Life*. 95.
6. Angela Kallhoff: i. m. 67.
7. Karen L. F. Houle: i. m. 98. sk.
8. Uo. 110. Az *assemblage* kifejezést Houle Deleuze – Guattari: *A Thousand Plateaus* c. művéből kölcsönzi.
9. Bővebben lásd Werner Berg: *Israels Land, der Garten Gottes*. In: Ute Neumann Gorsolke – Peter Riede (Hg.): *Das Kleid der Erde. Pflanzen in der Lebenswelt des alten Israels*. Calwer –Neukirchener, Stuttgart – Neukirchen–Vluyn, 2002. 61–79.
10. Az életadás és -fenntartás fája elsődlegesen az „élet fája”, de hasonló képzetről tanúskodnak a Gen1-ben a „maghozó füvek” is.
11. Ezen igehekelyek különböző jelentésárnyalatainak részletes elemzését lásd Martin Metzger: *Zeder, Weinstock und Weltenbaum*. In: Dwight R. Daniels – Uwe Glesmer – Martin Rösel (Hg.): *Ernten was man sät. Festschrift für Klaus Koch zu seinem 65. Geburtstag*. Neukirchener Verlag, Neukirchen–Vluyn, 1991. 197–229.
12. Bír 9,8–15. Buber a példázatot „a világirodalom legerőteljesebb antimonarchista költészeteként” értékeli. Lásd Martin Buber: *Königtum Gottes*. 3. Aufl. Verlag Lambert Schneider, Heidelberg, 1956. 24.
13. A feminista bibliaértelmezés előszeretettel hangsúlyozza, hogy az Énekek énekében lefestett kert a patriarchális társadalmi berendezkedés kritikáját szólaltatja meg: nincs a kertnek felsőbb ura, a nemek közti egyenlőségek teljesen elmosódnak, a köztük feszülő társadalmi és anyagi konfliktusok jelentésüket veszítik. Lásd többek közt Athalya Brenner: *Das Hohelied*. In: Luise Schottroff – Marie-Theres Wacker (Hg.): *Kompendium. Feministische Bibelauslegung*. Gütersloher Verlagshaus, 3. Aufl., 2007. 233–245.
14. Lásd Werner Berg: i. m.
15. A Jelenések könyvében az új Jeruzsálem közepén az élet fája áll – ez a fa szüntelenül táplál és gyógyít mindenkit, aki bebocsátást nyer a városba (Jel 22,2).
16. Lásd Petra von Gemünden: *Vegetationsmetaphorik im Neuen Testament und seiner Umwelt: eine Bildfelduntersuchung*. (Novum Testamentum et orbis antiquus 18.) Univ.-Verlag, Freiburg, Schweiz, 1993. 2. sk.
17. Ezek részletes leírását lásd Christian Cebulj: *Vom edlen Wettstreit der Natur. Zur Pflanzenwelt im Neuen Testament*. In: Ute Neumann Gorsolke – Peter Riede (Hg.): i. m. 250–271.
18. A képtípusok részletesen kidolgozott elemzését adja idézett munkájában von Gemünden, 122sk.
19. Mt 3,8; Lk 3,8; Mt 3,10; Lk 13,6–9; Mt 7,17ff; Mt 12,33; Lk 6,43; Mk 13,28; Mt 15,13; Mt 21,43.
20. Zsid 12; Jak 3,12; 1Kor 3,6–9; Róm 11,16–24.
21. Mt 3,12; Lk 22,31; Mk 4,3–8; Mk 13,24–30; Ján 4,36–38.
22. 1Kor 9,6; Gal 6,8; Zsid 6,7; 1Kor 15,36–44; Jak 1,10; Jak 5,7; 1Pét 1,23.